

Sorina RAICU*

**MIȘCAREA DE DISIDENTĂ ÎN CEHOSLOVACIA:
VACLAV HAVEL ȘI JAN PATOCKA**

***The dissident movement in Czechoslovakia:
Vaclav Havel and Jan Patočka***

Abstract: *The Communist regime brought a lot of reactions. The kidnap of freedom of speech could not be ignored. Freedom is a fundamental element in ensuring a healthy society and it is also a “sine qua non” element in reaching progress. Some people were aware of this thing. They chose to fight against a faulty system, a system that doesn't affect only the elites, but also the destiny of the whole community. Within the dissident movement in Czechoslovakia, the voice of Vaclav Havel was the strongest. The famous playwright couldn't be silenced. He chose to fight against the system, in order to defend the fundamental values of the society. Jan Patočka, despite the influence he had within the dissident movement, seems to be an enigma for a lot of people. He will remain in the collective memory as a Socrates of Prague, while Vaclav Havel will remain the man of truth. Jan Pavlik and Barry Smith found Jan Patočka and Havel as continuing the Austrian libertarian tradition of Ludwig von Mises and Friedrich Hayek.*

Keywords: *Vaclav Havel, Jan Patočka, Czechoslovakia, The Velvet Revolution, Charter 77.*

* * *

Petre Țuțea afirma că regimul comunist este: „un cancer social. Unde se instalează, rămâne pustiu¹”. Chiar dacă la o primă vedere există tendința de a vedea doar părțile negative ale acestui regim politic, comunismul are și părți pozitive. Este vorba despre solidaritatea și compasiunea care caracterizează mișcarea de disidență, mișcare alcătuită din oameni care au hotărât să lupte împreună pentru a distruge un regim politic neancorat în realitate. Vaclav Havel considera că disidența este alcătuită din oameni care fac ceea ce cred ei că trebuie să facă și astfel, întră

* B.A. Student, “The Lower Danube” University of Galați, Faculty of History, Philosophy and Theology, Romania; e-mail: raicu.sorina@yahoo.com

Date submitted: 24 March 2016

Revised version submitted: 17 May 2016

Accepted: 01 July 2016

¹ România Literară: http://www.romlit.ro/gndirea_exclamativ [Accesat 12.03.2016].

în conflict cu regimul. În spiritul lui Alexandre Dumas, *motto*-ul disidenților de pretutindeni pare a fi: „toți pentru unu și unu pentru toți”.

Mișcarea de disidență din Cehoslovacia a avut un rol important în ceea ce privește colapsul comunismului cehoslovac. Totodată, disidența din Cehoslovacia prezintă și un moment rar întâlnit în istorie: asocierea dintre filosofie și politică.

În aceste acțiuni s-au remarcat mulți dintre cei care aveau să devină figurile marcante ale societății cehoslovace din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Vaclav Havel poate fi considerat un simbol al disidenței cehoslovace. Un caz deosebit îl reprezintă cel al filosofului Jan Patočka, importantă personalitate a curentului fenomenologic din secolului al XX-lea, mai puțin cunoscut decât Vaclav Havel dar, cu o influență considerabilă în privința mișcării de disidență. Un alt caz aparte îl reprezintă gestul făcut de Jan Palach. Tânărul student a recurs la un gest simbolic; și-a dat foc în piața Wenceslas, în semn de protest împotriva intervenției sovietice din 1968. Jan Palach a afirmat că își dorește ca oamenii să realizeze ceea ce a însemnat intervenția sovietică și sfârșitul Primăverii de la Praga pentru Cehoslovacia. Aflându-se în agonie, acesta continua să întrebe același lucru: „Ei știu de ce am făcut asta? Știu de ce?”. Se pare că răspunsul avea să apară peste 20 de ani².

Ulterior, Jan Zajic recurge la același gest. Românul Liviu Cornel Babeș va „îmbrățișa” și el acest gest, tot în semn de protest, în anul 1989³.

În planul artiștilor se face remarcat cazul trupei de rock psihedelic *Plastic People of the universe*, moment care poate fi considerat a fi preludiul a ceea ce va fi Carta 77. Stilul nonconformist al trupei *Plastic People of the Universe* nu corespundea profilului dorit de comuniști. Arestarea unor membri din grupul muzical, considerați de regim a fi o amenințare la adresa păcii, a fost receptată de Vaclav Havel ca fiind o agresiune atât la adresa creativității, cât și la adresa libertății de gândire⁴.

În cadrul disidenței din Cehoslovacia s-a remarcat asocierea dintre filosofie și politică, în condițiile în care „Politica este opusă moralității, așa cum filosofia este opusă naivității⁵”. Este vorba despre manifestul Carta 77. Această asociere politic-filosofie apare rar, doar în momente de criză, momente în care politica are nevoie de resursele intelectuale ale filosofiei pre-politice și problemele politice forțează filosofii să încerce să găsească răspunsuri morale la aceste probleme⁶. Prin Carta 77 se protesta în stil socratic împotriva nerespectării Acordului de la Helsinki privind drepturile omului de către Cehoslovacia. De altfel, Cehoslovacia era una dintre țările semnatare ale acestui acord. În cadrul acestei mișcări s-au făcut remarcări

² McRae 1997: 21.

³ Historia: http://www.historia.ro/exclusiv_web/actualitate/articol/moartea-unui-erou-se-implinesc-24-ani-cand-liviu-cornel-babes-dat-f [Accesat 12.03.2016].

⁴ Bolton 2012: 115.

⁵ Levinas 2012: 21.

⁶ Tucker 2000: 1.

Vaclav Havel și Jan Patocka, aceștia fiind și purtători de cuvânt. „Semnatarii au căutat o filosofie pre-politică, ca o alternativă radicală la comunism⁷”. Este important de menționat faptul că Paul Goma și-a arătat solidaritatea și susținerea față de această mișcare⁸.

Vaclav Havel s-a născut în anul 1936 într-o familie înstărită. Comparat de mulți cu Lech Walesa, datorită rolului cheie jucat în cadrul mișcării de disidență, dar și datorită faptului că după căderea „Cortinei de Fier”, aceștia au ocupat funcția de șefi ai satului, Vaclav Havel se deosebește de acesta. Dacă perioada copilăriei lui Havel a fost una aflată sub semnul bunăstării, acesta suferind și de o ușoară obezitate care a fost interpretată de colegii săi ca un semn al unei vieți privilegiate, copilăria lui Lech Walesa a fost diferită, acesta născându-se într-o familie modestă. Din cauza faptului că provenea dintr-o familie bogată, Vaclav Havel a întâmpinat dificultăți în ceea ce privește studiile. I-a fost permis să își urmeze cursurile la o școală tehnică, deși el își dorea mai mult o carieră artistică, motiv pentru care și-a întrerupt cursurile⁹. Datorită tatălui său, a avut ocazia să cunoască personalități importante ale vremii. Printre prietenii săi din tinerețe se numără: Milan Kundera, Oscar Milos Forman, dar și filosoful Jan Patocka. De altfel, lui Havel îi plăcea să se afle în compania intelectualilor¹⁰.

Havel este omul pentru care adevărul joacă un rol primordial, motto-ul său fiind: „adevărul și iubirea trebuie să câștige în fața minciunilor și urii¹¹”. Cu o viață sinuoasă, plină de urcușuri și coborâșuri, de succese și eșecuri, Vaclav Havel rămâne un simbol al rezistenței. Lupta sa pentru libertate, l-a determinat pe Bill Clinton să-l asocieze cu Mahatma Gandhi și Martin Luther King Jr. Churchill, referindu-se la eseul său, „puterea celor fără de putere”, considera că aceasta este un „text pacifist care subliniază o strategie nonviolentă a rezistenței în tradiția lui Gandhi¹²”.

Vaclav Havel nu a fost doar un activist pentru drepturile omului, membru al mișcării de disidență din Cehoslovacia, ci și un poet, dramaturg, politician, filosof. În ceea ce privește poezia, în anii '60, Havel publică o serie de caligrame, concepute inițial pentru a se amuza pe sine și pe prietenii săi¹³. Cunoscute sub numele de „Antikódy”, caligramele lui Vaclav Havel încearcă, la fel ca cele ale lui Apollinaire¹⁴, o eliberare a poeziei de normele sale tradiționale.

⁷ Tucker 2000: 2.

⁸ Scurtu 2011: 326.

⁹ Willis 2013: 104.

¹⁰ Pontuso 2004: 3

¹¹ Willis 2013: 105.

¹² Tucker 2012: 5.

¹³ Danaher 2015: 25.

¹⁴ Guillaume Apollinaire este unul dintre scriitorii de importanță majoră de la începutul secolului al XX-lea. Autor de romane, nuvele și poezii, Apollinaire este, de asemenea, inventatorul caligramei, un poem în care dispoziția grafică în pagină formează un desen care are legătură cu subiectul textului. El este considerat precursorul suprarealismului, al cărui

Totuși, Vaclav Havel nu a rămas în memoria colectivă datorită caligramelor sale, ci datorită statutului de dramaturg, politician și disident. Ca dramaturg, a scris numeroase piese de teatru, anii '60 dovedindu-se a fi prolifici. În această perioadă, Vaclav Havel a scris: „Petrecerea în grădină”(1963), „Memorandumul”(1965), „Probleme tot mai mari de concentrare”(1968). Însă, dacă avem în vedere cuvintele lui Milan Kundera, toate aceste lucrări sunt eclipsate de propria viață căci, „opera cea mai importantă a lui Vaclav Havel este propria viață”. A lucrat la teatrul de avangardă, ulterior s-a mutat la teatrul de pe balustradă unde reușește să devină în 1968, dramaturg cu drepturi depline. Aici o cunoaște pe Olga Splichova, prima sa soție. Referind-se la ea, el va afirma ulterior că aceasta era: „exact ceea ce aveam nevoie. Toată viața am consultat-o în tot ceea ce fac. De obicei, ea e prima care citește ceea ce scriu¹⁵”.

Activitatea de disident bogată a lui Vaclav Havel a avut și repercusiuni. Acesta a fost arestat de mai multe ori, iar condițiile arestului și-au pus amprenta asupra sănătății sale. „Scrisori către Olga” este un volum care conține 144 scrisori scrise de Vaclav Havel între 1979 și 1982. De asemenea, „Scrisori către Olga” reprezintă „o primă ilustrare a secolului al XX-lea a tezei straussiene privind persecuția și arta de a scrie filosofie”¹⁶. Astfel, într-una dintre scrisori, Vaclav Havel notează:

E mereu interesant, atunci când am ocazia să mă uit la televizor, să văd cum îmbătrânesc diverși prieteni. Grijiile privind statutul lor, întâlnirile, băutele, pozițiile oficiale etc. – toate acestea le sunt tipărite pe față. Aici, din contră, ne culcăm devreme, nu cheuim până noaptea târziu, nu suntem împovărați de nicio poziție sau funcție oficială – și, mulțumită disciplinei militare ce predomină, am reușit să redevenim ca în anii tinereții. Avem și noi grijiile noastre – ți-am scris despre ele în ultima mea scrisoare – dar, acestea sunt oarecum diferite, mai elementare și, poate, de aceea, mai firești (chiar și omul primitiv avea grijiile sale). Aici, aproape totul e oarecum elementar: relațiile și mecanismele sociale ascunse și mascate în diverse feluri afară, apar aici în forma lor brută; totul este dezvelit, ca să zic așa, nemijlocit, transparent; poți vedea totul mult mai clar – din acest punct de vedere, este o experiență foarte utilă; devii conștient de multe lucruri despre viață – în general – de care nu erai atât de conștient afară. E un fel de oglindă convexă¹⁷.

nume l-a creat; <http://www.fichesdelecture.com/auteurs/guillaume-apolinaire> [Accesat 12.03.2016].

¹⁵Historia: http://www.historia.ro/exclusiv_web/portret/articol/vaclav-havel-un-om-care-tr-it-n-adev-r [Accesat 12.03.2016].

¹⁶ Flak 2003: 236.

¹⁷ Echinoux: <http://revistaechinox.ro/2012/03/vaclav-havel-scrisori-catre-olga-fragmente/> [Accesat 12.03.2016].

Cariera de politician a lui Vaclav Havel a fost de asemenea, sinuoasă. El a fost ultimul președinte al Cehoslovaciei și primul președinte al Cehiei. Un eșec semnificativ îl reprezintă faptul că Vaclav Havel s-a opus destrămării Cehoslovaciei. Se spune că de cele mai multe ori, carierele politicianilor se termină cu un eșec, mai ales dacă aceștia ocupă funcții cheie de mai multe ori. Vaclav Havel nu este o excepție. Astfel că, dacă în țări precum: S.U.A., Japonia, Germania și Marea Britanie, numele lui Vaclav Havel este asociat cu noțiuni precum: integritate, probitate, libertate, în Cehia lucrurile stau diferit. Unii considerau că a împiedicat procesul de consolidare a unei guvernări mai bune. Unii au considerat că era prea bolnav pentru a fi un om de stat. Au fost persoane care i-au cerut demisia¹⁸. Un alt eșec din cariera sa de politician o reprezintă pierderea funcției de președinte a Forumului Civic. În cadrul Forumului s-au format două grupuri: cei care susțineau transformarea rapidă a economiei cehi (conduși de Vaclav Klaus) și cei care susțineau o transformare treptată (conduși de Vaclav Havel). Vaclav Klaus este ales președinte al Forumului. Totuși, au fost și momente pozitive: Vaclav Havel a fost primit în țări precum: Germania, S.U.A. și Rusia; președintele Gorbaciov fiind de acord să retragă trupele din Cehoslovacia. Totodată, Cehia a fost invitată să facă parte din N.A.T.O.¹⁹

Samuel Bekett i-a dedicat lui Vaclav Havel lucrarea „Catastrofa”. De altfel, opoziția din Cehoslovacia se aseamănă cu personajele din „Așteptându-l pe Godot”, aceștia sperând în apariția unui eveniment (*n.n.* - căderea comunismului) care nu părea a se întrezări. După Revoluția de Catifea și întoarcerea la democrație, oamenii au ieșit pe stradă ținând pancarde pe care scria: „Godot e aici²⁰”.

Totuși, dacă numele lui Vaclav Havel a reușit să își audă ecourile pe plan internațional, numele lui Jan Patocka încă reprezintă pentru mulți o enigmă. În ciuda acestui lucru, Jan Patocka a avut un rol esențial în cadrul mișcării de disidență din Cehoslovacia. El este considerat a fi „cel mai important gânditor ceh de la Comenius și Thomas Masaryk²¹”. Astfel, acesta a fost un important gânditor din Europa centrală a secolului al XX-lea și un important reprezentant al mișcării fenomenologice.

Patocka a fost discipol al lui Husserl și a studiat la Praga, Paris și Berlin. Totodată, acesta a fost profesor la „Charles University” din Praga. Ulterior, din cauza faptului că nu s-a afiliat partidului comunist, acestuia i-a fost interzis să-și mai exercite activitatea didactică. De altfel, în anul 1972 acesta a afirmat că promovările academice ar trebui acordate pe merit și nu pe criteriile politice. A ținut prelegeri la „Underground University” care-și

¹⁸ Keane 2012: 3.

¹⁹ Historia: http://www.historia.ro/exclusiv_web/portret/articol/vaclav-havel-un-om-care-tr-it-n-adev-r [Accesat 12.03.2016].

²⁰ Irishtime: <http://www.irishtimes.com/blogs/pursuedbyabear/2011/12/22/from-a-catastrophe-to-a-mistake-beckett-and-havel/> [Accesat 12.03.2016].

²¹ Patocka 2002: 13.

propunea să ofere o educație necenzurată. L-a inspirat nu numai pe Vaclav Havel, dar și pe ceilalți membri ai Cartei 77²².

A fost unul dintre purtătorii de cuvânt ai Cartei 77, alături de Vaclav Havel și Jiri Hajek. De altfel, „primele documente ale mișcării Cartei 77 care au urmat petiției inițiale au fost textele filosofice scrise de Jan Patočka²³”. S-a pus de multe ori problema de ce acesta s-a implicat în mișcarea Carta 77, în condițiile în care această implicare presupunea și o serie de riscuri. Această decizie este susținută de faptul că filosofia sa se baza pe sacrificiu, viața în adevăr și uniunea mistică²⁴.

Implicarea lui Jan Patočka în Carta 77 s-a datorat lui Vaclav Havel, fiind invitat de acesta să se alăture mișcării. Acesta din urmă a afirmat într-un discurs ținut pe 23 aprilie 2007, că Patočka a ezitat puțin, a analizat riscurile pe care implicarea în această mișcare le-ar putea aduce. Odată ce a hotărât să devină parte a Cartei 77, Jan Patočka și-a luat acest rol în serios, a împărțit samizdaturi, a scris eseuri care au rămas în istoria Cartei 77. De asemenea, într-o întâlnire cu ministrul de externe al Olandei, Max van der Stoel, Patočka i-a explicat acestuia principiile și activitățile Cartei 77, câștigându-i acestuia simpatia. Vaclav Havel l-a considerat pe acesta „cel mai important filosof” al Cehoslovaciei²⁵.

Importanța lui Jan Patočka în ceea ce privește căderea comunismului în Cehoslovacia este covârșitoare. Astfel, o încercare de a înțelege Revoluția de Catifea și mișcarea Carta 77, fără a fi familiarizat cu opera lui Patočka este asemănătoare cu o încercare de a înțelege revoluția americană fără a citi „The Federalist”. De asemenea, influența pe care fenomenologia lui Jan Patočka a avut-o asupra Revoluției de Catifea este asemănătoare cu cea avută de Voltaire și J. J. Rousseau asupra Revoluției Franceze sau cu cea avută de Marx și Plekhanov asupra revoluției din Rusia²⁶.

Dacă Vaclav Havel ne determină automat să facem o analogie între acesta și Lech Walesa, Jan Patočka ne determină automat să-l asociem cu Socrate. Jan Patočka, la fel ca Socrate, a murit în jurul vârstei de 70 de ani, fiind acuzat de nerespectarea cultului public și atragerea prea multor tineri de partea sa. În ultimul timp el fusese subiectul mai multor interogatorii, ultimul dintre ele durând peste 11 ore, condiții care ar fi afectat și un tânăr²⁷. Astfel, nu este surprinzător faptul că acesta a cedat. După moartea lui Jan Patočka, mișcarea de disidență cehoslovacă și-a continuat scopul propus până la Revoluția de Catifea.

În anul 2011, Vaclav Havel a decedat la vârsta de 75 de ani, acesta lăsând în urma sa controverse, dar și succese. Fostul președinte al Poloniei,

²² Falk 2003: 242.

²³ Tucker 2012: 2.

²⁴ Tucker 2012:86.

²⁵ Patočka 2002: 13.

²⁶ Tucker 2012: 3.

²⁷ Kohák 1989: 3.

Lech Walesa a afirmat că: „El a fost un mare orator al luptei pentru libertate, pentru democrație și pentru eliberarea de sub jugul comunismului²⁸”. Pe de altă parte, fostul președinte al Franței, Nicolas Sarkozy consideră că mesajul lui Vaclav Havel a fost: „Să ai convingeri. Să lupti pentru ele. Să promovezi dialogul și respectul. Să îți privești trecutul și să tragi concluziile pentru viitor²⁹”

Vaclav Havel și Jan Patočka rămân personaje cheie în cadrul mișcării de disidență din Cehoslovacia. În spiritul lui Samuel Beckett, ei au făcut ca Godot (*n.n.* - colapsul comunismului în Cehoslovacia) să apară, iar libertatea să fie recâștigată. Atât Vaclav Havel, cât și Jan Patočka au privit disidența ca pe o apărare a autenticității în fața alienării totalitariste.

BIBLIOGRAFIE

- Tucker, Aviezer (2000). *The Philosophy and Politics of Czech Dissidence from Patočka to Havel*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Bolton, Jonathan (2012). *Worlds of Dissent: Charter 77, the Plastic People of the Universe, and Czech Culture Under Communism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Danaher, David S. (2015). *Reading Vaclav Havel*. London: University of Toronto Press.
- Keane, John (2012). *Vaclav Havel: A Political Tragedy in Six Acts*. London: A&C Black.
- Falk, Barbara J. (2003). *The Dilemmas of Dissidence in East-Central Europe: Citizen Intellectuals and Philosopher Kings*. Budapest: Central European University Press.
- Patočka, Jan (2002). *Plato and Europe*. Stanford: Stanford University Press.
- Willis, Jim (2013). *Daily Life Behind the Iron Curtain*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Kohák, Erazim (1989). *Jan Patočka: Philosophy and Selected Writings*. Chicago: University of Chicago Press.
- McRae, Robert Grant (1997). *Resistance and Revolution: Vaclav Havel's Czechoslovakia*. Toronto : McGill-Queen's Press – MQUP.
- Levinas, Emmanuel (1979). *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*, Volumul 1 din Martinus Nijhoff Philosophy Texts. Dordrecht: Springer Science & Business Media.

²⁸ Mediafax: <http://www.mediafax.ro/externe/lech-walesa-vocea-lui-vaclav-havel-va-lipsi-enorm-europei-9072017> [Accesat 12.03.2016].

²⁹ Mediafax: <http://www.mediafax.ro/externe/funeraliile-lui-vaclav-havel-se-desfasoara-in-prezenta-a-numerosi-lideri-ai-lumii-foto-9091010> [Accesat 12.03.2016].

Scurtu, Ioan(2011). *Politică și viață cotidiană în România: în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*. București: Editura Mica Valahie.

Pontuso, James F.(2004). *Vaclav Havel: Civic Responsibility in the Postmodern Age, 20th Century Political Thinkers*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers

Surse online:

Vaclav Havel, un om care a trăit în adevăr:

http://www.historia.ro/exclusiv_web/portret/articol/vaclav-havel-un-om-care-tr-it-n-adev-r

[Accesat 12.03.2016].

Moartea unui erou. Se împlinesc 24 de ani de când Liviu Cornel Babeș și-a dat foc pe pârtia Bradului din Poiana Brașov”

http://www.historia.ro/exclusiv_web/actualitate/articol/moartea-unui-erou-se-implinesc-24-ani-cand-liviu-cornel-babes-dat-f

[Accesat 12.03.2016].

Lech Walesa: vocea lui Vaclav Havel va lipsi enorm Europei

<http://www.mediafax.ro/externe/lech-walesa-vocea-lui-vaclav-havel-va-lipsi-enorm-europei-9072017>

[Accesat 12.03.2016].

Funeraliile lui Vaclav Havel se desfășoară în prezența a numeroși lideri ai lumii

<http://www.mediafax.ro/externe/funeraliile-lui-vaclav-havel-se-desfasoara-in-prezenta-a-numerosi-lideri-ai-lumii-foto-9091010>

[Accesat 12.03.2016].

From a Catastrophe to a Mistake: Bekett and Havel

<http://www.irishtimes.com/blogs/pursuedbyabear/2011/12/22/from-a-catastrophe-to-a-mistake-beckett-and-havel/>

[Accesat 12.03.2016].

Gândirea exclamativă: http://www.romlit.ro/gndirea_exclamativ

[Accesat 12.03.2016].

Václav Havel – Scrisori către Olga (fragmente)

<http://revistaechinox.ro/2012/03/vaclav-havel-scrisori-catre-olga-fragmente/>

[Accesat 12.03.2016].

Guillaume Apollinaire:

<http://www.fichesdelecture.com/auteurs/guillaume-apolinaire>

[Accesat 12.03.2016].